

DOKO MAZALIĆ

TRI SLIKE IZ OSOVE

Osova je uglavnom katoličko selo, udaljeno od Žepča sjeverozapadno oko sat hoda. Rimokatoličku župu u tom selu osnovao je 1830. fra Mate Nikolić, žepački župnik, inače i doktor medicine.¹ Teritorij župe bio je u to vrijeme vrlo velik, jer je obuhvatao Novi Šeher, Radunce, Žepče i Zavidoviće. Franjevci iz samostana u Sutjesci upravljali su njom od osnutka, a kasnije oni iz Kreševa². Stara crkva, koja danas ne postoji, bila je podignuta 1857³. Ona je porušena kad je podignuta današnja crkva, 1930. Poznati sarajevski arhitekta Paržik dao je za ovu novu nacрте. U njoj se nalazi više slika, ali na sebe privlače pažnju tri koje ćemo niže opisati. Te slike je skinuo s tavana nove crkve na koji su smještene prigodom rušenja stare crkvene zgrade, V. Šunjić župnik, koji se sad nalazi u Lepenici; inače gaji umjetnost — muziku. Bile su zapravo dvije slike: Gospa sa skapularom i sv. Ivan krstitelj. No čisteći s njih prašinu primijetio je spomenuti župnik da je ispod slike sv. Ivana zalijepljena neka druga slika. Kad je gornju odlijepio, ukazala se na donjoj dobro očuvana slika Isusa. Zašto je tako učinjeno, moglo bi se objašnjavati tim, što je slika Isusa bila nategnuta na slijepi kvir (blindram), a slika sv. Ivana bila bez njega, ali je možda postojao i neki drugi razlog. Spomenuti župnik misli da slika Isusa predstavlja neku drugu ličnost pa da je zato bila pokrivena.

Dvije od spomenutih slika (Isus i Sv. Ivan) prenesene su nedavno u franjevački samostan u Kreševu, a slika Gospe ostala je u Osovi u novoj crkvi.

Pošto te slike kao spomenici kulture imaju svoj značaj donosimo ovdje i njihov opis i ospeg prethodne konzervacije.

¹ Status personalis, officialis etc. Bosnae Arg. pro an. 1835, Anconae, str. 26.

² Fra I. Strukić: Povjesničke crtice Kreševa. Sarajevo, 1899, str. 151.

³ Conspectus historicus, topographicus et statisticus Bosnae arg., anno 1935, Beograd 1936, str. 86, 87.

⁴ Mazalić: Nekoliko starih ikona, Naše starine II, Sarajevo, 1954, str. 61, 62.

1. Madona sa skapularom.

To je druga slika te vrste koja se nalazi u našoj Republici. Prvu sam ranije opisao⁴. Ova je inače poznata pod popularnim nazivom »Osovska Gospa«.

Madona je na toj slici prikazana kako stoji sa malim Isusom u naramku, koga blago podržava objema rukama. Isus stoji lijevom nogom, koja se ne vidi, u samom njezinom maforiju, desnu, голу, oslonio je na njezinu lijevu ruku; svojom desnom rukom drži se lagano za vrat matere, a lijevom za podbradak (sl. 1). U istočnoj ikonogra-

Sl. 1. Nepoznati majstor XVIII stoljeća: Madona iz rimokatoličke crkve u Osovi

Sl. 2. Nepoznati majstor XVIII stoljeća: Sv. Ivan iz rimokatoličke crkve u Osovi

fiji ovakva slika se naziva »Umiljenije«, a po onoj lijevoj ruci spada u rijeđe njezine pojave (»Cetinjska«). Bogorodica ima puno, oblo razdragano lice, uske obrve, manje, okruglaste oči, ravan nos vrlo usku gornju, a široku donju usnu i jako malu bradu. Dijete ima istu fizionomiju kao i mati. I njegovo je lice razdragano, upravo blaženo, kao da veli: To je moja mama. Umjetnik je ovdje upravo nadmašio samog sebe, ako je htio da prikaže sretnu majku sa djetetom. Kod obje figure upada u oči detalj da je razrez usana zavijen prema gore (Rembrandtova Saskija).

Madona ima na sebi sivkastomesu haljinu, ali se od nje vidi tek mali dio desnog rukava i preko haljine prebačen tamnoplavi maforij, opervažen po rubu masivnom zlatotkanom bordurom, širokom oko 2 cm, i ukrašenom na lijevom ramenu zlatnom osmokrakom zvijezdom.

Isus ima na sebi vrlo tanku prozirnu bijelu košuljicu i haljinu sivkastoplave, izbljedjele boje. Kosa mu je svijetlokestenjasta.

Inkarnat obje figura je na osvijetljenim mjestima skoro bijele boje koja tek nešto malo naginje na ružičasto a zatim prema krajevima na

crvenkasto. Za izradu inkarnata slikar se uglavnom poslužio bijelom bojom, crvenim cinoberom i crnom.

Skapular što ga Madona drži u desnoj ruci, prikazan je sa svoja oba dijela. Na prednjem se vidi ista ova slika koju opisujemo, izrađena perom, tušem ili rastanjenom crnom bojom, vrlo sitnim linijama u bijeloj podlozi. Na stražnjem dijelu skapulara, izrađen je takođe u pero-crtežu, monogram Marijinog imena u zrakastom nimbusu.

Madona nosi na glavi zlatnu otvorenu krunu sa školjkastom ornamentikom, sastavljenom od izmiješanih ili jako stilizovanih akantusovih listova. Kruna je izrađena svijetlim i tamnim žutim okerom.

Iza glava obje figura su nimbusi; u Bogorodice okrugao, u Isusa ovalan (zapravo okrugao ali gledan u perspektivi). Po rubu Bogorodičinog nimbusa ima 12 osmokrakih zvijezda, podjednako raspoređenih, a izrađenih tamnim i svijetložutim okerom. Pozadina iza figura je smeđa.

Majstor koji je izradio gore opisanu sliku bio je bez sumnje dobar slikar, što se naročito opaža u rješenju same kompozicije i u anatomskim detaljima. Ima i nešto grešaka koje su neminovno morale nastati zbog sklopa kompozicije gdje je bačen akcenat na središnji oval, u kome se u živim linijama manifestuje inkarnat figura tako nježan da upravo zrači iz sebe neobičan čar boje. Taj lijevi oval, uokviren u maforij Madone i kosu djeteta, sretno je i spretno dopunjen okruglim nimbusom, ali ga, naime taj oval, ponešto razvlači Isusov nimb, koji je previše odmaknut od njegove glave.

Upadaju u oči neobično blijede ruke Madone, a to bljedilo prelazi pomalo u crvenkastu boju vrhova prsta, naglašavajući tako nježnost tih ruku i oživljavajući ih. Neobično se ističu te ruke svojom solidnom anatomskom obradom. Sudeći po tome, po fizionomiji lica te po neobično svijetloj boji inkarnata moramo majstora ove slike tražiti negdje na sjeveru, u Budimpešti ili, još prije, u Beču, gdje je u prvoj polovini XVIII vijeka počela, pod uticajem nekih bečkih slikara, inače mletačkih đaka (M. Unterberger), i našeg Benkovića, uz dočaću primjesu, da se stvara bečka škola, u kojoj će malo kasnije, sve do uspona Minhena, mnogi naši slikari nalaziti svoje obrazovanje, kao i naši franjevci po tamošnjim samostanima, s kojima su oni održavali jake veze. Ta bečka škola počivala je na dobrom studiju prirode, strogoj primjeni anatomije i perspektive, što se ističe i na ovoj našoj slici te bismo je mogli po vremenu postanka staviti u vrijeme oko polovine XVIII vijeka.

Slika je rađena uljanim bojama na platnu osrednjeg tkiva. Sadašnja veličina joj je 55 : 78 cm, ali se vidi po rubovima, da je izrezana iz većeg formata. Oštećena je na više mjesta.

Istom majstoru pripadaće i slika Madone što se nalazi u rimokatoličkoj crkvi u selu Hočevlja (istočno od Visokog), sudeći po obliku okruglastih, jako ispupčenih očiju, formi usana sa vrlo istaknutim uglovima i formi ruku (sl. 4).

2. Sv. Ivan

Svetac je prikazan kao mladić u ekstatičnom stanju, u poprsju, sa lijevom rukom na grudima, držeći u desnoj kalež, iz koga se izvija zmija (sl. 2). Lice, prirodne boje crnomanjastog čovjeka, uokvireno je gustom kosom crne boje, koja naginje i na tamnoplavo. Gledano odozdo, što mi u svagdanjem životu nismo navikli, to lice djeluje pomalo i groteskno, iako je anatomske potpuno tačno prikazano, iz čega možemo zaključiti da je rađeno po živom modelu, vjerovatno ženskom, čisto realistički. Da ga je slikar radio napamet on bi ga uljepšao i ne bi pritom došlo do isticanja lične kosti (os zygomaticum), niti koljena vilične kosti (ugao mandibule). A do toga isticanja došlo je zbog bliskog izvora svjetla što je palo na lice. Postavio sam za probu model u istu pozu sa jakim osvjetljenjem glave izbliza pa sam dobio istu sliku.

Na licu sv. Ivana ističu se duge ravne obrve, krupne oči i male pune usne. Lijeva obla ruka sa dugim prstima leži na grudima. Preko desne, u kojoj drži kalež, pala je sjenka istog te izgleda sakata. Kalež je zlatan, zmija po leđima crna, ozdo žuta. Svetac ima na sebi haljinu jarke crvene boje (tamni crvni cinober). Pozadina je skoro crne boje toplog tona (Rebenschwartz).

Slika je odličan primjerak italijanske škole, takozvanih »tenebroza« s kraja XVII i početka XVIII vijeka, koja je u svojim djelima isticala vrlo tamne sjenke prema jakom osvjetljenju figura, držeći se pri tom što više prirodnih pojava. Svoja nastojanja mogla je ta škola postizati samo na taj način, što je svoje figure postavljala pred tamnu pozadinu, a osvjetljavala ih izbliza jakim svjetlom. Nastala je pod jakim uticajem samog Karavada (*Michelangelo da Caravaggio* 1565—1609, razvijajući se postepeno do pretjeranosti. Glavni predstavnik te škole bio je mletački slikar Pjacetta (*Giov. Batt. Piazzetta*, 1682—1759), koji je najviše slikao polufigure; poprsja ili same glave sa vrlo tamnim sjenkama i jarkim osvjetljenjem. Njegovom vremenu i krugu možda će pripadati i naša slika.

Ona je rađena na platnu osrednjeg tkiva uljnim bojama. Sadašnja joj je veličina 56 : 75 cm, ali se vidi po rubovima da je izrezana iz većeg formata. Dosta je dobro očuvana.

3. Isus

Prilikom proučavanja gornje slike našla se pod njom, kako je u početku članka rečeno, još jedna slika ne manje vrijednosti koja predstavlja Isusa u poprsju (sl. 3). Ona je bila zbog nestručnog po-

Sl. 3. Nepoznati majstor XVIII stoljeća: Slika Isusa iz rimokatoličke crkve u Osovi

pravljanja ispucala po cijeloj površini, a počela se i ljuštiti, pa je nekom palo na pamet da je iskoristi kao podlogu za onu gornju i samo je slučajem izišla opet na svjetlo dana.

Isus je prikazan kao mlađi čovjek, duguljasta lica, dosta bijele bolesne puti, malo kukasta oduhljenog nosa, niska čela, duge crnokestenjaste grgurave kose, koja mu pada po plećima, čudnih brkova i kratke brade iste boje. Gledan je u profilu jako otvorenog oka, uperenog u neizvjesnu tačku. Usne su mu male i pune. Obučen je u haljinu tamnosmeđe boje, koja je oko vrata i podnu rukava opervažena zlatnim porubom, sastavljenim od biljnog ornamenta. Vidi mu se samo desna ruka, čiji su prsti sastavljeni u znak trojstva (pa lac se ne vidi). Inkarnat je jako blijede, svjetloružičaste boje koja naginje i na blijedožuto, očito bolesnički. Tek malo rasutog crvenila po jagodici ukazuje na pulziranje krvi. S ovim je usko povezan izgled oka, jako otvorenog, staklastog, kao i upadljivo blijeda boja ruke. Iza glave je ovalan oreol, izrađen linijski u ornament sa istaknutim krstom u sredini, i koji se češće javlja u tom obliku na oreolu malog Isusa italokritskih ikona.

Pozadina slike je zelenkastosmeđa.

Sl. 4. Nepoznati majstor XVIII stoljeća: Mađona iz rimokatoličke crkve u Hočevlju (Očevlju) kod Vareša

Po svemu sudeći, majstor ove slike našao je svoj *model* Isusa među poljskim Jevrejima, sjeverno od Karpata, možda oko Krakova, gdje su Jevreji nosili duge kose i solufe, slične brade i brkove. kako ih vidimo i na našoj slici, ali su se prije prvog svjetskog rata, u vrijeme bivše Austro-ugarske monarhije, pojavljivali pokoji put i u Budimpešti i Beču, dolazeći tamo s poslom, te je moguće da slika potiče i iz tih mjesta, pogotovo što znamo da su naši franjevci održavali žive veze

s njima. Vrijeme postanka slike teško je odrediti, ali neće biti mlađa od XVIII vijeka, sudeći po njezinom današnjem stanju i izgledu, što nije najmjerodavnije, ali je ovdje dosta uvjerljivo.

Čini se da je majstor za model namjerno izabrao čovjeka bolesnog izgleda, jer je najbolje odgovarao zamišljenoj temi. Na široke mase vjernika ova slika je doista djelovala neobično sugestivno u smislu predstave mističnog učitelja.

Slika je rađena uljanim bojama na vrlo grubom platnu. Današnja joj je veličina 54 : 75 cm, ali se po rubovima vidi da je izrezana iz većeg platna. Tu i tamo je popravljana, a naročito duž cijele lijeve strane, gdje je doslikan taj dio na samom blindramu u širini od 3 do 4 cm. Platno slike bilo je vjerovatno na mjestima naduveno ili potklobučeno pa ga je nepoznati »popravljlač« htio izravnati premazavši ga pozadi debelim slojem brašnjavog ljepila. To je kobno uticalo na slikariju, jer se zbog vlage iz njega (ljepila) platno naglo skupilo, što sloj boje nije mogao da slijedi, pa je ispucao gdje god je bio tanji (Isusova haljina, pozadina, kosa). Površina lica i ruke, gdje je sloj bio deblji, bolje se očuvala.

Uzged napominjem da se onaj ko poznaje sliku bosanskog kralja Tome u samostanu Sutjesci⁵, gledajući sliku gore opisanog Isusa, ne može oteti pomisli o nekoj vezi među njima (linija čela, nosa, uspravno uho!).

Poslije skidanja slika s tavana župnik Sunjić ih je donio u Sarajevo na pregled i eventualno preventivnu konzervaciju, što je izvršeno u našem Zavodu. Osim čišćenja površine slika, podmetnuto je pod sliku Gospe novo platno, ali zasad nije rentoalirano, a pikturalni sloj slike Isusa je učvršćen smolastom masom da se dalje ne odljuskava. Svakako bi trebalo na ovim slikama u dogledno vrijeme izvršiti potpunu konzervaciju, jer su one danas po sastavu svog materijala vrlo osjetljivog stanja, a predstavljaju inače u našoj sredini vrijedne spomenike kulture.

⁵ Mazalić: Nekoliko primjeraka slikarske umjetnosti Bosne i Hercegovine od XVI—XIX vijeka, Naše starine III, Sarajevo, 1956, str. 119, slika 19.

DREI BILDER AUS OSOVA

Im obigen Artikel sind drei Gemälde unbekannter Meister des XVIII Jahrhunderts aus der katholischen Kirche im Dorfe Osova nächst Zepče (Bosnien) be-

schrieben und zwar das Gemälde der Madonna, des heiligen Johannes und Jesu Christi.

TROISTABLEAUX DE OSOVA

Dans l'article ci-dessus sont décrits trois tableaux représentant respectivement la Sainte Vierge, Saint — Jean et Jésus, de peintres inconnus provenant du

18ème siècle et se trouvant dans l'église catholique du village de Osova près Zepče (Yougoslavie).